

EDGAR SUKIENNIK

Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

<https://orcid.org/0000-0002-7294-9894>

edgar.sukiennik@wp.pl

**Recenzja: Józef Mandziuk. 2021. *Wrocławska kapituła katedralna*.
Warszawa: Wyd. Fundacja „Honor, Ojczyzna” im. majora
Władysława Raginisa, 508 s. ISBN 978-83-953054-3-6.**

Kościół katolicki na ziemi śląskiej ma bogate tradycje funkcjonowania kapituł, które sięgają okresu szczytowego średniowiecza. Były to kolegia prałatów i kanoników, które wspomagały biskupa w zarządzaniu Kościołem diecezjalnym oraz pełniły rozmaite funkcje administracyjne, liturgiczne, kulturalne i oświatowe. W latach 1120–1389 w diecezji wrocławskiej powstało aż 11 takich gremiów: wrocławska kapituła katedralna oraz 10 kapituł kolegiackich, które istniały w następujących miastach: Głogów, Wrocław (św. Idziego i Świętego Krzyża), Opole, Racibórz, Legnica, Brzeg, Głogówek, Otmuchów i Niemodlin. Doniosłą rolę w dziejach Kościoła śląskiego odegrała kapituła katedralna, która rządziła się własnymi statutami, miała przywileje i obowiązki. Stanowiła ona senat służący radą biskupowi wrocławskiemu oraz uczestniczyła w rządach w biskupstwie nadodrzańskim. Była siłą, z którą musiał liczyć się każdy rządcą diecezji.

Rolą wrocławskiej kapituły katedralnej w ciągu wieków zafascynował się ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk – historyk Kościoła katolickiego na Śląsku, autor wielu książek i artykułów poświęconych (archi)diecezji wrocławskiej, sam będący kanonikiem *extra numerum* kapituły kolegiackiej na Ostrowie Tumskim. W minionym roku ogłosił drukiem książkę pt. *Wrocławska kapituła katedralna*, wydaną nakładem Fundacji „Honor, Ojczyzna” im. majora Władysława Raginisa. Zadeedykował ją ks. Marianowi Biskupowi – swojemu bliskiemu przyjacielowi, kanonikowi wrocławskiemu i wychowawcy kilku pokoleń duchowieństwa dolnośląskiego. Trzeba nadmienić, że nie jest to pierwsza publikacja poświęcona kapitule. Tuż przed wybuchem II wojny światowej niemiecki historyk Gerhard Schindler wydał książ-

kę o dziejach kapituły katedralnej w XIV i XV w. (*Die Breslauer Domkapitel vom 1341–1417*, Breslau 1938). W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych kilka krótkich artykułów poświęconych zagadnieniom prawnoustrojowym ogłosił Alfred Sabisch. Statutami kapituły interesował się bp Wincenty Urban, czego pokłosiem jest studium pt. *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu* („Prawo Kanoniczne” 9: 1966, nr 1–2, s. 329–364). Pionierską pracę badawczą nad dziejami tej instytucji w późnym średniowieczu podjął ks. Kazimierz Dola w opracowaniu zatytułowanym *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku* (Lublin 1983). Z kolei jej dzieje i ustrój w czasach nowożytnych przybliżył ks. Józef Pater na kartach publikacji *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku* (Wrocław 1998).

Kapituła wrocławska posiadała zatem obszerną literaturę i była najlepiej opracowana ze wszystkich kapituł dawnej metropolii gnieźnieńskiej. Mimo to wciąż brakowało opracowania całościowego, które byłoby syntezą jej dziejów od początku po dzień dzisiejszy. Właśnie taki cel wyznaczył sobie ks. Józef Mandziuk, gdy zbierał materiały do omawianej publikacji. Wykorzystując obfitą dokumentację źródłową ze zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu, nadto z publikacji autorów polskich i niemieckich, jak również z ustaleń, które ogłosił już drukiem na kartach 12-tomowej monografii milenijnej Kościoła śląskiego, wydał pierwszą publikację, która obejmuje losy gremium prałatów i kanoników przy kościele katedralnym od średniowiecza do czasów współczesnych. Jest to nowość w historiografii kościelnej na Śląsku.

Praca składa się z czterech rozdziałów, podzielonych na następujące po sobie okresy historyczne w dziejach Śląska. Rozdział pierwszy rozpoczyna się omówieniem początków i rozwoju kapituły w wiekach średnich. Autor poświęcił dużo uwagi takim zagadnieniom, jak: ustrój prawny kapituły, życie codzienne prałatów i kanoników, droga do kapituły, prawa i obowiązki kapituły oraz złożone i często niełatwe relacje z biskupami, oraz z wrocławską radą miejską. Uczony słusznie wyeksponował fakt, że wrocławska kapituła katedralna uczestniczyła w zarządzaniu diecezją i była silnym „ciałem”, którego nawet biskup nie mógł lekceważyć. Jako wytrawny bibliofil nie pominął tematyki życia umysłowego prałatów i kanoników. Przypomniawszy, że kapituła katedralna miała swoją bibliotekę, a niektórzy kanonicy posiadali także rozbudowane księgozbiory prywatne. Nie pominął również faktu, że kapituła dała Kościołowi śląskiemu wielu wybitnych uczonych, wśród których odnajdujemy teologów, medyków i prawników – absolwentów prestiżowych uniwersytetów europejskich.

Rozdział drugi obejmuje okres panowania habsburskiego na Śląsku, czyli lata 1520–1741. Był to czas wielu przełomowych wydarzeń i zaskakujących zwrotów akcji, co nie uszło uwadze autora, który wykazał zaangażowanie prałatów i kanoni-

ków w różnych dziedzinach życia Ślązaków. Tę część pracy otwiera opis postawy kapituły katedralnej wobec reformacji protestanckiej, która niczym walec przetoczyła się przez ziemię śląską i wywołała ferment religijno-społeczny. Kościół wrocławski na ogół próbował przeciwstawić się nowinkarstwu religijnemu, lecz nie miał mocnych teologów. W gremium kapitulnym jedynie kanonik Jan Cochlaeus miał na tyle mocne podstawy intelektualne i teologiczne, by podjąć polemikę z tezami Marcina Lutra. Zapaść katolicyzmu nie trwała jednak długo. Dzięki pracom Soboru Trydenckiego (1545–1563) nadeszła długo wyczekiwana odnowa Kościoła katolickiego, dzięki której już w XVII w. można było mówić o dominacji katolicyzmu na Śląsku. Do reformy katolickiej przyczyniła się również kapituła katedralna, której członkowie uczestniczyli w synodach wdrażających reformy soborowe w diecezji wrocławskiej oraz troszczyli się o rozwój nowo powstałego seminarium duchownego.

W 1741 r. Śląsk przeszedł pod panowanie pruskie. Rozpoczęła się nowa epoka w dziejach diecezji wrocławskiej, która musiała walczyć o obronę swego stanu posiadania. Tę datę ks. Mandziuk uznał za odpowiednią do rozpoczęcia trzeciego rozdziału, który traktuje o zmaganiach Kościoła wrocławskiego z oświeceniowymi władcami pruskimi, którym zależało na osłabieniu katolicyzmu, w tym także samej kapituły. Przez szereg lat kapituła skutecznie przeciwstawiała się rządowi pruskiemu i próbowała bronić spraw materialnych Kościoła śląskiego. Było to szczególnie ważne w czasach, gdy niektórzy biskupi wrocławscy byli zbyt kompromisowi i ulegli wobec zapędów absolutystycznych monarchów, a kapituła pozostała ostatnią tarczą obronną prastarej diecezji. Jednak nie była ona w stanie zmagać się ciągle z silnymi władcami i w końcu padła pod ciosem sekularyzacji pruskiej w 1810 r. Odnowiona dwa lata później dzięki staraniom bp. Józefa Christiana Hohenlohe stała się ostoją biskupstwa nadodrzańskiego, a dawne znaczenie odzyskała za rządów wybitnych biskupów: Melchiora von Diepenbrocka i Henryka Förstera.

Rozdział czwarty obejmuje okres od reaktywowania kapituły katedralnej w nowej rzeczywistości politycznej po zakończeniu II wojny światowej, gdy Dolny Śląsk przeszedł pod panowanie polskie. Czytelnik poznaje problematykę funkcjonowania kapituły w ponurych czasach stalinowskich oraz stopniowego spadku jej znaczenia w związku z wytycznymi Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., który postanowił, aby biskup diecezjalny powołał kolegium konsultorów, przyznając mu kompetencje dawniej przysługujące kapitule katedralnej. Jak słusznie zauważył autor książki, w wyniku tychże reform funkcje kapituły zostały zredukowane do roli liturgicznej w katedrze wrocławskiej, gdzie prałaci i kanonicy występują w strojach chórowych. Na tym uczony zamknął opis sędziwej instytucji kościelnej, która odegrała niekwestionowaną rolę w dziejach Kościoła wrocławskiego.

Duże uznanie należy się ks. Józefowi Mandziukowi za obszerną bibliografię. Oparł się on o źródła rękopiśmienne i drukowane pochodzące ze zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu i Archiwum Kurii Metropolitalnej, z którymi miał już do czynienia w pracy na stanowisku wicedyrektora tej instytucji oraz w trakcie pisania 12-tomowej *Historii Kościoła katolickiego na Śląsku*. O tym, że autor widzi śląskie dzieje w całej złożoności, świadczy fakt, że oprócz obfitej literatury polskiej sięgnął także do literatury niemieckojęzycznej z XIX i XX w., którą konfrontował z nowszymi opracowaniami.

Ozdobą książki są czarno-białe ilustracje, na których można dostrzec portrety i zdjęcia kanoników, jak również fotografie przedmiotów będących ich własnością. Dzięki nim można nie tylko zobaczyć, jak wyglądali kanonicy z czasów średniowiecznych i nowożytnych, lecz także poznać używane przez nich kielichy, biblioteki, ekslibrisy oraz epitafia i nagrobki. Ze zrozumiałych powodów najwięcej fotografii przedstawia prałatów i kanoników, których autor znał osobiście. Nierzadko są to jego koledzy z seminarnej ławy oraz jego współpracownicy, z którymi miał do czynienia w pracy duszpasterskiej i naukowej we Wrocławiu. Odnajdujemy tam zdjęcia wielu duchownych zasłużonych dla katolickiego życia religijnego na Śląsku, jak np. ks. Ferdynanda Piontka, ks. Józefa Majki, ks. Wacława Szetelnickiego, ks. Aleksandra Zienkiewicza, ks. Jana Kruciny, ks. Mariana Biskupa i wielu innych, którym autor poświęcił kilka zdań na kartach monografii.

Po lekturze książki pozostaje jednak pewien niedosyt. W aneksie przydałaby się część prozopograficzna z krótkimi notami biograficznymi prałatów i kanoników w ciągu wieków. Niektóre postacie, zwłaszcza z minionego stulecia, mają krótkie życiorysy wplecione w tekst lub zostały przynajmniej zauważone w swoich rolach, ale są to pojedyncze przykłady. Brakuje ich zwłaszcza dla średniowiecza i czasów nowożytnych, gdy w stallach katedralnych zasiadali często wybitni duchowni – prawdziwe „kolumny” Kościoła wrocławskiego. Zdaję sobie sprawę z tego, że przez część prozopograficzną sam aneks okazałby się dłuższy od całej monografii. Można by jednak pomyśleć o napisaniu drugiego tomu lub sporządzeniu suplementu. Byłoby to wielce pożyteczne, tym bardziej że w ten sposób powstałaby swoista encyklopedia prałatów i kanoników tworzących grono kapitulne. Korzystnym rozwiązaniem mogłaby być również tabela z alfabetycznym lub chronologicznym wykazem duchowieństwa katedralnego. Takie rozwiązania widoczne są w opracowaniach kilku kapituł kolegiackich na Śląsku i dobrze współbrzmia one z treścią tychże publikacji.

Historiografia polska wzbogaciła się o wartościowe, pionierskie opracowanie dziejów wrocławskiej kapituły katedralnej w ciągu wieków. Ks. Józef Mandziuk napisał ją językiem przystępnym dla zwykłego czytelnika, co podnosi jej wartość,

ponieważ mogą po nią sięgnąć zarówno wykwalifikowani profesorowie i pracownicy instytucji naukowych, jak i również osoby niemające warsztatu metodologicznego historyka, lecz szczerze rozmiłowane w historii Śląska. Z czystym sumieniem polecam ją duchowieństwu archidiecezji wrocławskiej oraz kapłanom z pozostałych diecezji śląskich, nadto prałatom i kanonikom wrocławskiej kapituły katedralnej i śląskich kapituł kolegiackich oraz studentom historii dla uzupełnienia wiedzy akademickiej.

